

De eenzame uitvaart - Frank Starik
Nieuw Amsterdam, Amsterdam 2005
ISBN: 90-4680-020-2

Over dit boek.

Voor in een boek kun je de mensen bedanken. Je kunt het ook helemaal achter in het boek doen, want wat hebben de mensen eraan? Ik moet in ieder geval één naam in het bijzonder noemen, en wel meteen. Het was Bart FM Droog, de Groningse dichter, die zich bij zijn aanstelling als stadsdichter voornam die uitvaarten te bezoeken, waar niemand anders en anders niemand zou komen. Hij besloot om voortaan, namens de stad, de zogenaamde eenzame uitvaart met een gedicht te verlichten. Ik vond dat een ontroerende gedachte. Ik wist onmiddellijk: dat wil ik ook.

Onder een eenzame uitvaart wordt verstaan een begrafenis of crematie die door niemand wordt bijgewoond, afgezien van vier dragers en één of twee medewerkers van de Sociale Dienst, die jaarlijks overigens alleen al in Amsterdam honderden uitvaarten van minder vermogenden verzorgt. Dat wil zeggen: de Dienst betaalt. Verder onderscheiden deze uitvaarten zich niet van het goedkoopste basispakket. Doorgaans komt er familie, zijn er vrienden die afscheid komen nemen. Er zal wel iemand naar voren stappen om iets te zeggen. Dat hoort nu eenmaal zo. We voldoen aan een minimale eis van beschaving. In Amsterdam vinden jaarlijks ongeveer vijftien 'eenzame uitvaarten' plaats: oude junks, verwaarloosde bejaarden, een enkele zelfmoordenaar. Illegalen. Bolletjesslikkers. Zwervers, slachtoffers van misdrijven van onduidelijke aard, professionele dronkelappen, weken eerder te water geraakt. De meesten worden thuis gevonden, nadat er burens klaagden over de stank in het trapportaal. Een aantal gaat *Nomen Nescio* het graf in; dan moet de dichter het doen met enige uiterlijke kenmerken, een politierapportje, een vermoedelijk land van herkomst.

De taak van de dichter op een eenzame uitvaart is delicaat en dienstbaar: hij staat in het gezelschap van de dragers en een medewerker van de Sociale Dienst in het niets te praten. Hij is de familie niet. Hij kan de vriendschap niet vervangen. De dichter brengt een saluut aan iemand, die hij nooit heeft gekend, noch zal leren kennen. Aan iemand, die niemand meer zal leren kennen.

November 2002. Ik fiets die ochtend naar de Kabelweg en de juffrouw van het Amsterdams Fonds voor de Kunst fietst met mij mee. Het regent zacht en mistroostig, we rijden langs volkstuinvereniging Nut en Genoegen. Ik huur al jaren een volkstuin, in de onmiddellijke omgeving van het kantoor gelegen. Sloterdijk: het barst van de kantoren daar. 's Avonds gaat de zon in mijn tuin vroeg onder, in de schaduw van de hoge kantoren. De juffrouw van het Fonds ziet er kwetsbaar uit, zo 's morgens vroeg, alsof ze ieder moment in huilen uit kan barsten. Alsof ze niet voldoende heeft geslapen. Ze is aandoenlijk zwanger, de juffrouw van het Fonds. Ze draagt een keek mantelpakje over de gezond bollende buik. Ze heeft haar lippen rood gestift. Ten strijde. Ik koos zelf voor een neutraal kostuum, niet al te versleten,

maar wel gedragen, niet van de categorie gloednieuw. Het moet er vanzelfsprekend uitzien. We stoppen bij een groot en grijs kantoor, en zetten de fiets buiten zicht op slot aan het hoge hekwerk van de Kolonel Six-kazerne, schudden ons uit als honden, halen een hand door het haar en glimlachen elkaar bemoedigend toe. Wat zijn we representatief. Aan de balie van de Dienst zit een mevrouw te breien. Ze kijkt verstoord van haar bezigheid op, alsof we nu al iets verkeerd hebben gedaan. Hebben we soms natte kleren aan? Nee, ze zijn hooguit vochtig te noemen. We zijn iets zwaarder dan gebruikelijk. Wellicht zijn de broekspijpen naar onderen toe iets donkerder dan gewoonlijk. Maar we staan bepaald niet druipend voor haar loket. We mogen zeggen wie we zijn en voor wie we kwamen. Ik krijg geweldige zin om haar te zeggen dat mijn voornaam Rutger is, en dat mijn achternaam hier niet belangrijk is. Dat ik niet verplicht ben om mijn achternaam te zeggen. Maar Mantelpakje voert beleefd het woord voor ons. 'We hebben om tien uur een afspraak met Ger Fritz, van het bureau uitvaarten van gemeentewege', produceert ze moeiteloos. Rutger hoeft helemaal niets te zeggen.

We worden doorverwezen. Langs koffieautomaten, met een lift naar boven. Een joviale militair staat ons daar op te wachten, zwaait de liftdeur zodra de vergrendeling is ontsloten met een breed gebaar open. Een forse gedrongen gestalte, type majoor. Misschien een kapitein in burgerkleding. Een zelfde grijs kostuum als ik vanochtend heb gekozen, gedragen, maar niet versleten, een blauwe das. Ik zal nooit een das gaan dragen. De keel moet kunnen slikken. Ik draag mijn overhemden met de kraag omhoog, of over het colbert heen geslagen. Dat je kunt zien dat ik een dichter ben, een keurige dichter, maar wel met net dat vleugje non-conformisme dat je van de beroepsgroep kunt verwachten. Verschil moet er zijn, maar laat het een klein verschil wezen, binnen de norm, want hoe nauwer de marges, hoe preciezer de speling. 'Fritz, Ger Fritz Bureau Uitvaarten van Gemeentewege' stelt hij zich voor, alsof hij een hele lange naam heeft, die toch maar uit één woord bestaat. Met grote, afgepaste gebaren leidt hij ons naar een grijze tafel in een van de spreekkamers in de lange gangen van de kantoorverdieping. Strijkt zijn das over zijn buik en opent de knoop van zijn colbert. Hij noemt ons mevrouw, meneer. 'Ga zitten', gebiedt hij, en we gaan zitten. Koffie moet erin, uit plastic bekertjes. Hij laat ons dan alleen in de spreekkamer om de koffie te verzorgen. De deur blijft openstaan. Nieuwsgierig blikken we rond. De kamer kent geen enkel persoonlijk kenmerk. Er zijn ramen, die worden afgedekt door luxaflex, half opengeschoven. We zijn goed zichtbaar vanuit de gang. We kijken naar het systeemplafond, maar zien nergens een bewakingscamera hangen. Dan is Fritz terug met de koffie. Snor, borstelig haar, een huid met overjarige littekens bedekt. Door de wol geverfd. De juffrouw aan de balie zou er een trui van kunnen breien. Een man van gezag. Als hij zou zeggen dat hij nog in Vietnam heeft gevochten, geloofde ik hem ook.

Een moeizaam uur wacht ons. Ik mag uitleggen wat de bedoeling is, hij weet heel goed wat de bedoeling is, dat heb ik hem geschreven. Hij heeft de brief, met allerlei stempels erop, voor hem op tafel liggen. Ik leg het nog eens uit. 'Op het gevaar af zweverig te klinken', wil ik mijn betoog afsluiten, 'denk ik dat het verschil maakt, als er een dichter komt, om op het laatst nog iets te zeggen. De overgang tussen leven en dood te bezegelen met een geheiligd woord', probeer ik plechtig en dichtertlijk te klinken. 'Dat er op het laatst aan je gedacht wordt', vul ik mezelf aan, 'ik weet niet of u gelovig bent?' In de kantlijn van mijn gestempelde brief ontwaar ik enkele uitroeptekens en een vraagteken. Fritz tilt de papieren zwiingend op, maakt al luisterend met zijn ogen een foto van het document, schudt van nee, verzekert zich ervan dat er op de achterzijde van de papieren niets geschreven staat, en steekt dan van wal. Hij spreekt formeel en afgemeten over privacy, over een misschien zelfgekozen isolement, hij spreekt van het belang van zijn cliënten. Respect, dat is zijn sleutelwoord. Hij laat de relatief hoge kwaliteit van de Amsterdamse eenzame uitvaart niet onbesproken. 'De gemeentewet', zegt hij, 'meldt er niets over. Maar wij verzorgen een eenzame uitvaart als alle andere uitvaarten: drie muziekstukken en een bloemstuk.' Hij gaat verzitten, legt zijn handen gespreid op het tafelblad en vervolgt: 'Dat is op zich al een extra.

Niemand zegt dat die muziek en die bloemen noodzakelijk zijn. Toch doen wij dat zo.' Hij leunt voldaan achterover. De impasse is bereikt. Alles is gezegd. Net als ik denk dat we wel weer kunnen gaan, neemt Mantelpakje namens het Fonds het woord. Ze spreekt met zachte stem van de mogelijkheid van het gedicht, hoe mooi de dichter aan het graf zou staan. Ze ziet alles binnen de mogelijkheden der wet. Ze vraagt zich af, als er dan toch zo weinig in de Gemeentewet geregeld is, wat precies het bezwaar zou kunnen zijn. 'Er gaat niets af, er komt alleen iets bij', persisteert ze. 'U kunt het toch gewoon een keer proberen?' Ik heb al opgegeven, staar naar buiten, denk aan mijn tuin, waar men roken mag, waar de koffie nog in kopjes komt, met echte melk, niet van dat poeder dat zwarte koffie doet verkleuren tot een grijzig bruin. Suiker uit een pot in plaats van uit een staafje. De individuele verpakking, wie doet er wat aan. Weg van de kazerne hier. Dit is geen plek voor poëzie. Dit is een plaats om te verdwalen in formaliteiten. 'Meer koffie?' stelt Fritz voor. Somt dan op: 'één keer suiker, één keer suiker en melk, één keer zwart.' Er lijkt iets te zijn verschoven. We drinken de koffie zo heet als ze wordt aangeleverd op. Ons uur is om. Als we even later buiten staan, is de juffrouw opgetogen. 'We gaan het proberen', heeft meneer Fritz immers gezegd. 'U moet maar eens komen kijken.' Volgens de juffrouw is het gelukt. We zijn binnen. 'Vanaf nu hangt het van jou af', zegt ze, als we ernstig aan de sloten van onze fietsen staan te rommelen. 'Het belangrijkste is, dat hij je aardig vindt. Ik denk dat hij je aardig vond.' Ik bedank haar omstandig voor het feit, dat ze met me meegekomen is, dat we een stevige delegatie vormden. Als de fietsen helemaal zijn losgemaakt, rijden we geagiteerd maar voldaan terug de stad in. Het is opgehouden met zachtjes regenen, in feite regent het helemaal niet meer. Na de eerste bocht sla ik linksaf, om op de tuin een echte koffie te zetten. De bodem te voelen. Zodra ik mijn tuin betreed, leg ik mij neer in het vochtige gras. Ik voel me onmiddellijk opgenomen in de weke veengrond. Mijn grijze pak moet naar de stomerij. Mantelpakje kreeg gelijk. Een dag later belde hij, dat ik kon komen. Ik wil 'Fritz, Ger Fritz, Bureau Uitvaarten van Gemeentewege' bedanken voor het vertrouwen dat ik van hem heb gekregen, sinds ik hem die herfstige ochtend voor het eerst ontmoette. Hij zag de waarde van een dichter tijdens de uitvaart en introduceerde de 'Poule des Doods' bij zijn chef, Willem Kerstens. Die ging akkoord. Kerstens is nog altijd de chef. Fritz is inmiddels grotendeels met pensioen.

Sinds ik dit project in november 2002 begon - want zo noemen we dat, een project - is het een routine geworden. De wereld draait telkens gewoon door, als ik in mijn begrafenispak van het kerkhof kom fietsen, in het voorbijgaan een bekende groet, die ik zie omkijken, en in het omkijken zie denken: wat is die Starik toch altijd overdreven netjes aangekleed. Soms komt de klap achteraf hard aan, zoals die keer dat we een baby'tje dat slechts enkele uren had geleefd, wegbrachten. Het beeld van de uitvaartleidster, dat het kleine kistje eigenhandig naar het Engelenhoekje droeg, haar fiere gestalte, haar zorgvuldige tred, dat beeld zal mij waarschijnlijk nooit meer verlaten. Ik wil mijn lief bedanken voor die avonden, dat ze naar mijn verhalen luisterde, mijn hoofd streelde. Is het mogelijk om te huilen om de dood van iemand die je nooit hebt gekend? En is dat ook wenselijk? Ik geloof dat je volgens een journalistieke wet het belang van het aantal doden als nieuwsfeit moet delen door het aantal kilometers dat de dood van ons verwijderd is. Drieduizend Afrikanen voor één eenzame bejaarde, in mijn eigen straat dood in haar woning gevonden. Voor wie nieuws nieuws is. Ik denk dan aan de Afrikaan, die nooit nieuws is geweest. Hij reisde op een vrachtschip als verstekeling naar de haven van Amsterdam, en werd, hier aangekomen, dood tussen de laaddeuren van het schip aangetroffen. Hij wilde zich verstoppen in een holte tussen de deuren. Op de een of andere manier was hij klem komen te zitten. Hij vergiste zich ergens in. Hij zag een mogelijkheid waar die niet was. Het schip was afkomstig uit Abidjan, de hoofdstad van Ivoorkust. Je ziet de hete, stoffige kade aan de haven, de schepen vloeibaar in de hitte, je ziet iemand zich onopvallend bewegen in de richting van een schip dat op het punt van vertrekken staat. Hij heeft een rugzak om, met daarin wat kleren, medicijnen en proviand. Je ziet hem wikken en wegen, tot hij gebukt op het stalen gevaarte afrent, de

sprong naar binnen waagt, waar hij krakend en piepend vacuüm wordt gezogen. De laatste deur sluit zich met een roestige klap en een onverwachte zucht. Als nieuws is het niks. Eén Afrikaan, wiens vlucht naar het Vrije Westen mislukte. De proviand werd niet aangesproken.

Ik ben nooit goed in begrafenissen geweest. Ik loop gemakkelijk leeg, voor tantes die ik nauwelijks heb gekend, om vrienden die al lang kennissen waren geworden, om collegadichters van wie je je voornamelijk de ergernis om lang uitgesponnen gemompelde gedichten herinnert. Zodra de muziek begint, schiet ik vol. Soms ligt dat aan de muziek zelf. Meestal is het de combinatie van de overleden persoonlijkheid met zijn laatste lied. Ik herinner mij iemand die *Ne me quitte pas* van Jacques Brel op zijn uitvaart liet horen. Vond ik stom. Hoezo verlaat mij niet? Jij bent dood. Ik niet. Ik weende er niet minder om.

Bij de eenzame uitvaart ligt dat anders. Het Air van Bach, gevolgd door Vivaldi's Herfst, Enya; meneer Fritz is er dol op, Enya. Ik niet. Volgens opgave van een grote uitvaartverzekeraar staat sinds jaar en dag een nummer van Guns 'N Roses, 'November Rain', bovenaan. November is de maand van de dood, en het zal regenen. 'Altijd november, altijd regen, altijd dit lege hart, altijd', schreef de dichter J.C. Bloem al. Ik moet daar eerlijk bijzeggen dat hij met betrekking tot de maand oktober tot een soortgelijke gevolgtrekking kwam, en zelfs in de beschrijving van een vroege voorjaarsavond wist dat 'eens de lente ons nimmer wederkeert.' Ook artiesten als Gordon 'Kon Ik Maar Even Bij Je Zijn', André Hazes 'De Vlieger' en Marco Borsato 'Afscheid Nemen Bestaat Niet' worden veel genoemd. Niet door ons. Wij beperken ons tot de veilige, licht klassieke keus. Het Air, zo noemen we het stuk van Bach, dat bij ons op nummer 1 staat in de uitvaart toptien. De meest recente uitvaarten die ik bijwoonde bracht ik zelf muziek mee, zorgvuldig voor de situatie uitgezocht, en nog gebeurde er niets. Dat moet ook niet. Waarschijnlijk ligt het aan de attitude waarmee je de uitvaart bezoekt. We zijn opgewekt. Niet vrolijk, maar opgewekt. We informeren terloops naar elkanders welzijn. We zeggen dat het goed gaat. Daarna zwijgen we. We kunnen heel goed zwijgen. De dichter staat op, zegt zijn gedicht en gaat weer zitten. De muziek weerklinkt. Zwijgend lopen we achter de kist aan. Halverwege de tocht wordt het zwijgen eens doorbroken, met een opmerking over de weersomstandigheden, of wijzen we elkaar op een bijzonder graf. Pas bij de koffie keert de wereld zich weer om. Hete koffie. Bakkie troost. Wij nemen dat letterlijk.

Dit boek ligt nu in de winkel: daarmee is de dood van al die onbekenden handelswaar geworden. Je kunt je hun verhaal, of het ontbreken ervan, aanschaffen. De doden krijgen daar niets voor terug. Ze zijn er niet mee geholpen. Hun familie ook niet. Voorzover er van nabestaanden sprake is, hebben die niets laten horen. Met reden, mogen we aannemen. Soms is er familie die laat weten onverzoenlijk te blijven tot in den doet. Dat het ze niet meer aangaat.

Maar soms komen ze toch. We hebben iemand weggebracht die bij vier verschillende vrouwen in totaal vijf kinderen maakte. Drie van deze vijf nakomelingen maken op zijn uitvaart voor het eerst kennis met elkaar. De laatste twee hebben elkaar een keer eerder terloops ontmoet, namen elkaar schattend op: zo, dus wij zijn familie van elkaar. Alle moeders hielden de kinderen bij die ene vader weg. En daar waren die kinderen achteraf allemaal dankbaar voor. De dichters spreken in de duisternis. We weten niet precies wat we eigenlijk doen. We vermoeden: hij was geen goede man.

De eerste les die ik van seniormedewerker Ger Fritz leerde, was: wij oordelen niet. Voor ons telt alleen het respect voor het leven. Eenzaamheid kan een keuze zijn. Wij hebben met niemand medelijden. Wie we wegbrengen, weten we niet. Wij hebben zelf geen verdriet. Maar ieder mens, en daar gaat het hier om, ieder mens verdient respect. Respect: het woord is de laatste tijd vervuild geraakt door mensen die op hoge toon een geweldige ruimte opeisen om zichzelf onbekommerd in te etaleren. Dat soort respect bedoelen we hier niet. Ons respect is anders, houdt afstand.

Toen ik met dit project begon, zag ik mij vooral gesteld voor praktische vragen. Eerst moest ik geld vinden. Als de dragers, de uitvaartleidster, de beheerder van de begraafplaats, de mannen van de Dienst betaald krijgen voor hun werk, waarom de dichters dan niet?

Vrijwilligerswerk mocht het niet zijn. Ik denk dat het in de huidige tijd verschil maakt of je een dichter vraagt een gedichtje te knutselen voor iemand die hij niet heeft gekend of dat de dichter voor een heel behoorlijk honorarium een opdracht krijgt, en dus de tijd kan nemen om zich in te denken. Er eens goed voor te gaan zitten. Daarmee zeg ik niet dat je voor geld een goed gedicht kunt kopen. Ik zeg alleen dat het een misschien beslissend verschil maakt in de receptie van de opdracht: er wordt niet zomaar om het voorlezen van een versje gevraagd. Er wordt gevraagd een echt gedicht te schrijven. Er zal geen vals gejammer klinken. Het moet wel kunst blijven, daar aan het graf.

Ik vond het Amsterdams Fonds voor de Kunst bereid om twintig uitvaarten te vergoeden. In zijn opdracht stelde ik een poule van dichters samen waarvan ik meende dat zij dit zouden kunnen. Ik dacht onmiddellijk aan Rogi Wieg. Al vanaf zijn debuut werd hij beschouwd als een van de belangrijkste dichters van mijn tijd. Onze tijd, we zijn generatiegenoten. Begin jaren tachtig ontmoetten we elkaar in de kelders van Perdu. Van zijn indrukwekkende psychiatrische geschiedenis doet hij nauwelijks vermelding in de roman *Kameraad scheermes* (Arbeidersperspers, 2003.) Menno Wigman, de dichter met de hoogste dichtheid aan instant-klassiekers, was ooit de drummer van *Willem Kloos Groep*, waarvan ik de zanger was. Toen was hij nog lang niet zo beroemd. Hij was gewoon de drummer. Droeg teksten aan, die gezongen konden worden. Gaf het ritme aan. Wigman meende dat ook Neeltje Maria Min een heel goed idee zou zijn, en hij had gelijk. Ik kende Min vooral als de levende legende van 'Voor wie ik liefheb wil ik heten.' Nel Benschop, maar dan anders. Heel anders. Dat zij duidelijke gedichten schrijft, voor de mensen, dat denken de mensen maar. Haar gedichten zullen uiteindelijk raadselachtig zijn, en blijven. We ontmoetten elkaar en zij stemde meteen toe. Simon Vinkenoog, ik kende hem als een echte Amsterdamse dichter, als held van zijn generatie, en ook als zeer geestkrachtig man. Als propagandist van het zuiverste water. Hij zou een stuk ouder blijken dan de meeste van de mensen die hij als dichter ging wegbrengen. Daarna ging ik alle dichters lezen waarvan ik namen hoorde noemen. Want namen had ik nodig, en dan die namen van wie je zou kunnen vermoeden dat ze zich aangesproken zouden voelen door de eenzame uitvaart. Dichters die de dood kennen. Door wier werk die kille adem gaat. Dichters die de dood durven denken. En die bovendien door ieder Fonds subsidiewaardig zouden worden bevonden.

Eva Gerlach kende ik niet persoonlijk. Ik wist, dat zij de P.C. Hooft prijs had ontvangen, en dan is er niets te winnen over. Maar ik las in haar poëzie een gruwelijke menselijkheid. We spraken door de telefoon, we mailden tot de middag kwam, dat ik haar frêle gestalte over de dijk naar de Noorderbegraafplaats aan zag komen lopen. Ze had een wandeling gemaakt. De volgende dag stuurde ze de beschrijving van de route, die ze had willen gaan. Ze was geloof ik een beetje verdwaald. 'Het natuurpad kan men aflopen zonder te worden geconfronteerd met graven.'

Wie zo alleen zijn laatste tocht moet maken, zou door de fine-fleur van de dichtkunst begeleid worden. Overwegingen die in het aangezicht van de dood nietig en wellicht zelfs verachtelijk schijnen, ik hield er allemaal rekening mee. Omdat die dingen in de wereld van de levenden nu eenmaal tellen. De eerste Poule des Doods werd maatgevend voor hoe de Eenzame Uitvaart idealiter zou verlopen. Eva Gerlach, Menno Wigman, Neeltje Maria Min, Rogi Wieg, ieder schreef een viertal gedichten dat beantwoordde aan de hoogste maatstaven die je aan een dergelijk gelegenheidsgedicht kunt stellen. Invoelend, meelevend, maar altijd met een scherp randje, dat de gebeurtenis boven zichzelf uittilt, dat de dode een ogenschijnlijke identiteit verleent. Glans geeft aan het waardeloze, zelfs schaamtevolle moment, het besef dat er niemand kwam. En de unieke aanwezigheid van Simon Vinkenoog werd altijd op hoge prijs gesteld: dat was de dichter waar zelfs de dragers wel eens van hadden gehoord.

Toen de eerste twintig uitvaarten 'op' waren, was het AFK zo goed nog eens twaalf uitvaarten ter beschikking te stellen. Het project raakte bekend in de kleine dichterswereld, het werd gemakkelijker dichters bereid te vinden een gedicht voor een uitvaart te schrijven, ik hoefde niet meer alles uit te leggen. Niet altijd was er een fonds om de dichter te vergoeden, in dat geval verzorgde ik de uitvaart zelf of vroeg een enkele keer een dichter van dienst zijn gedicht om niet te schrijven. Maar de bedoeling was dit niet. We staan er niet uit naastenliefde. We zijn niet van de kerk. We komen niet als sociaal werker. We komen namens de gemeenschap afscheid nemen. De gemeenschap, maatschappij, de samenleving, waar wij dus niet samen in leefden.

Een enkele keer, wanneer er veel uitvaarten in een korte tijdspanne plaatsvonden, belde ik op goed geluk dichters af. Ik belde met een dichter die geen tijd had omdat hij juist van vakantie terug was, ik belde met een dichter die geen tijd had omdat hij over drie maanden een groot gedicht moest afhebben, ik belde met een dichter die op donderdag altijd uitsliep. Ik belde met een dichter die vindt dat je je andermans leven niet mag toe-eigenen, die meent dat de bemoeizucht der mensen zich niet moet uitstrekken tot aan de rand van het graf. Maar over het algemeen was de bereidheid een gedicht te schrijven groot.

Voor dit boek koos ik natuurlijk voor die uitvaarten, die de meeste indruk achterlieten. Soms was dat vanwege de aanwezigheid van de dichter, soms vanwege de omstandigheden van de uitvaart zelf. Het is een vreemd vak, dat van uitvaartbezoeker. Er schijnen mensen te zijn die de advertenties in de krant spellen op zoek naar uitvaarten waar juist genoeg rouwenden worden verwacht om zich onopvallend tussen de aanwezigen te mengen. Wij gebruiken daar het woord morbide voor. Het leek me passend om die morbide belangstelling in enkele korte stukken toe te lichten, te verklaren niet.

Het begint met de dood van mijn vader, in 1989, ik denk dat het daar begon. Er ging een ziekbed van jaren aan vooraf. Het was een lang aangekondigde dood. Wat was het oneindig vreemd, dat verdwijnen. Langzaam opgeheven worden. Dat het leven eindig is, je weet het wel. Je merkt er helemaal niets van. Tot een van je ouders sterft. De dood van de vader is een belangrijke rite de passage in het leven van een jongeman. Er is vaker op geweest: er staat niets meer tussen hem en de dood. Hij is de volgende. Hij is al bijna aan de beurt.

Zijn uitvaart werd uiterst sober gehouden. We gaan er geen poppenkast van maken, vond hij. Niemand mocht komen. Alleen de familie, het gezin. Moeder, drie zonen, een schoondochter, twee kinderen, verder niemand. We zaten bedrukt bijeen in de aula. Er zal muziek geklonken hebben. Niemand zei iets. Moeder hilde met lange uithalen. Ons lukte het niet. Dat maakte haar nog eenzamer.

Er was een bloemstuk, zoals ik er later tientallen op de gemeentekist zou zien liggen, en er was een grote bos leliën die ik samen met kleine broer had gekocht. Onze bloemen brachten het beeld uit evenwicht. De gulle bloemenpracht die ons in de winkel uitnodigend werd voorgehouden, verschrompelde tot een armzalig boeketje in een krakerig plastic gewikkeld, met zo'n frivool cadeaulintje eraan, een plakkertje van de bloemist erop. Waarschijnlijk kregen we de bloemen mee met het welgemeend advies ze schuin af te snijden en ze op lauw water te zetten mee. Ik denk niet dat we durfden bemerken dat er van een begrafenisboeket sprake was. Ik geloof dat ik ze uiteindelijk maar naast de kist heb neergelegd. Het zag er niet uit, dat extra bosje bloemen. De bloemen verdwenen met de kist naar beneden. Weg. Ik herinner me de opluchting dat we niet met onze kleine familie achter de kist aan over het kerkhof hoefden te lopen. Dat de mensen elkaar zouden aanstoten en zeggen dat het zielig is, voor die meneer, zo weinig mensen aan je graf. We zullen nog wel bij moeder op bezoek zijn gegaan. Ik herinner me vooral de wezenloze stilte in de aula. Ik wed dat met behulp van een populair psychologisch zelfhulpboek eenvoudig valt aan te tonen dat de eenzame uitvaart eigenlijk een *re-enactment* van die oorspronkelijke situatie is.

Vanaf de eerste uitvaart was er belangstelling van de pers, de media. Televisie, radio, documentairemakers, journalisten van allerlei slag, fotografen, studenten met een afstudeerscriptie dit of dat, iedere week is er wel wat. Vanaf de eerste uitvaart ook was het

me duidelijk dat de uitvaarten zelf niet gefilmd of bijgewoond zouden worden door nieuwsgierigen van buitenaf. Het gedicht wordt voor de gestorvene geschreven en ter plekke uitgesproken. De dichters voeren geen toneelstukje op, richten het woord niet door het oog van de camera tot een denkbeeldig publiek. De dichter is er voor de overledene.

De dood is de laatste jaren een populair televisieprogrammaonderwerp geworden. Onze exhibitionistische cultuur heeft zich ten lange leste tot de glamourbegrafenis uitgebreid. De cultus rond het overlijden van Prinses Diana, de tot aan de rand van de tombe voerende studie van gelaatsuitdrukkingen van de koninklijke familie en hoogwaardigheidsbekleders bij de recente uitvaarten van Prins Claus en Prins Bernhard, en dichterbij, de spectaculaire begrafenis van kunstenaar Peter Giele en discotheekeigenaar Manfred Langer, de ook in fysiek opzicht imponerend bedoelde uitvaarten van doodgeschoten criminelen en de ook in dit boek bezochte 'plechtigheid' in de Arena voor André Hazes: niemand verbaast zich er nog over. Misschien zijn zulke massaal bezochte evenementen een uitdrukking van de kunstmatige mediafamilie waartoe we zijn gaan behoren. Bijna twintig procent van ons volk is wel eens, met naam erbij, geciteerd in een landelijke krant of landelijk tijdschrift. Twaalf procent was wel eens pratend in beeld op de landelijke televisie. En maar liefst één op de twintig mensen zegt wel eens door een onbekende om een handtekening te zijn gevraagd in de veronderstelling, dat men een Bekende Nederlander was.

Er zullen mensen zijn die menen, dat de eenzame uitvaart deel uitmaakt van diezelfde exhibitionistische cultuur. De 'eenzame dode' heeft er al dan niet bewust voor gekozen geen deel uit te maken van deze familie. Zoals een kat zich terugtrekt in de schuur om daar alleen en ongezien te sterven, zoals de mythische cowboy die zijn eind voelt naderen zo ver hij kan de woestijn inloopt, daar een liter whisky drinkt en zeker weet dat hij niet terug zal kunnen komen...die loop je niet achterna. Die laat je met rust. Dat ga je niet staan filmen.

Het doet onwillekeurig denken aan het einde van de Engelse komiek Tommy Cooper, die verderop in dit boek zijdelings ter sprake komt. Hij overleed in 1984 op het podium van de Koninklijke Schouwburg in Londen, tijdens een live uitgezonden televisie-uitzending. Niemand kon een goochelact beter laten mislukken dan Tommy Cooper. Het publiek moest aanvankelijk dan ook hard lachen, omdat iedereen dacht dat het bij de show hoorde, de stuiptrekkende komiek, die even later roerloos bleef liggen en door een blonde assistente en een toegesnelde *floor-manager* achter het doek werd gesleept. De show ging na een korte ingelaste pauze verder alsof er niets was gebeurd. Het publiek en de andere medewerkers aan de show werden pas na de uitzending van zijn overlijden op de hoogte gesteld. *The show must go on*. Ik weet niet wat ik hieraan schokkender vind: het feit dat de man voor zoveel ogen in alle openbaarheid overleed, of het feit dat hij werd weggesleept als een onbruikbaar geworden ding, waarna het leven onmiddellijk weer verderging, alsof de dood maar fictie is, wat niet weet, dat niet deert.

Toch kon ik niet voorkomen dat AT 5, de Amsterdamse televisiezender, in januari 2005 een documentaire van bijna een half uur maakte rond het eenzame overlijden van Willem van den Boogaart, laten we hem zo maar noemen. Soms zijn er belangen, die de mijne overstijgen. Van mijn moeder heb ik in mijn jeugd geleerd van de nood een deugd te maken. Ik besloot, als het einde van meneer op televisie moest, mijn gedicht dan ook maar voor de denkbeeldige bühne te schrijven: niet voor Willem van den B., die werd uitverkoren postuum op de beeldbuis te stralen, maar voor de kijkers thuis. Ik zou de draai naar de camera in het gedicht zelf maken. Tien maanden lang lag zijn lijk ongezien te rotten in de woning. Kwamen de burens thuis en zetten hun schoenen voor de deur. Nooit belde iemand aan om te vragen hoe het ging, in de lege jaren die aan dit verscheiden voorafgingen. Omdat het op de trap zo onaangenaam rook belde uiteindelijk iemand de politie. Ger Fritz vertelde ooit, dat het bijna altijd 's nachts gebeurt, dat bellen. En dan moet de politie ook meteen komen. Ergens in de diepere lagen van ons bewustzijn zal de specifieke en verontrustende geur van een lijk zitten opgeslagen. Is de herkomst van de geur eenmaal tot ons doorgedrongen, dan gaat er een groot alarm af, dan dulden we geen uitstel meer.

Misschien gluurt er iemand door de brievenbus, waar een berg post de deuropening verspert. Ja, die akelige geur komt duidelijk van binnen. Zo wordt het circus in beweging gezet. De politie schijnt eens met een zaklamp door de gleuf van de brievenbus. Belt aan, bonst op de deur. Men weet het al. Daar is de man met de koevoet, de schouwwarts komt langs voor een oppervlakkig uitwendig onderzoek. Meestal volstaat dat, kan de dode zo de koelcel in. Er komt iemand van de Dienst om de woning te doorzoeken. Een adresboek, giroafschriften, misschien een klein pensioen, een saldo voldoende voor de aanstaande uitvaart, sporen van een sociaal netwerk. De dienst kijkt van welke muziek de overledene hield. Soms wordt er dan een toepasselijk lied voor de uitvaart gekozen. Willem hield van het Nederlandse lied, van met galmende uithalen gezongen smartlappen. Hazes, Gordon, Frans Bauer, dat werk. In de AT5 documentaire van Jeroen de Geus blijft het oog van de camera steken bij de televisiegids, die, zo kun je aannemen, ligt opengeslagen op de dag van zijn overlijden. Het programma *Six feet under*, een Amerikaanse serie over het wel en wee van een uitvaartonderneming, is met slordige halen omcirkeld. Alsof Willem zich had voorgenomen dat programma te bekijken. Dus zaten we de dienst met de camera op ons uitgestreken smoelwerk gericht zwijgend uit, terwijl Hazes 'Droomland' in duet met Paul de Leeuw door de aula schalde.

Je kunt het lijk niet vragen of het zin heeft om postuum beroemd te worden. Voor de dichter, en voor de integriteit van het gehele project, is het van belang dat hij zijn gedicht niet over het hoofd van de overledene heen tot de ijverige journalist richt, maar dat hij werkelijk tot de dode spreekt, in de werkelijke situatie *is*. Zijn onzichtbaarheid maakt deel uit van de kwaliteit van de gebeurtenis, die in onze gemediatiseerde wereld dus in strikte zin géén gebeurtenis is. Joseph Beuys is de uitvinder van het begrip 'Sociale Sculptuur.' Ik neem daarbij de vrijheid het begrip niet precies te gebruiken zoals de kunstenaar het bedoeld heeft. Uit de term zelf leiden we af dat het om een gebeurtenis tussen de mensen onderling gaat, veroorzaakt door een kunstenaar. Zo begrijpen we de eenzame uitvaart. Het product is de situatie: de dichter en de dode. De dragers, de uitvaartleider, een medewerker van de Dienst. Meer niet. Dat is alles. De eenzame uitvaart documenteert naast een verontrustend tijdsbeeld, waarvan ieder de harteloze kenmerken moeiteloos zal kunnen opsommen, vooral hoe dichters zich tot de anonieme dood verhouden, en zich daarmee proberen te verstaan. In zekere zin valt het zelfs te lezen als een pleidooi voor nuttige kunst, voor een poëzie, die midden in het leven staat, zelfs al vinden wij dat leven in de dood. Je zou de eenzame uitvaart een langzaam kunstwerk kunnen noemen, waarbij iedere dode een nieuw hoofdstuk schrijft in het grote boek van de vergetelheid.

Ach, je kunt het overal mee verbinden. De gelijktijdigheid van de dingen. Terwijl de klokken hier luiden, klinkt elders een alarm, kussen mensen elkaar, of ze schreeuwen door de telefoon, er is altijd wel wat. Iedere seconde wordt er wel ergens iemand geboren. En elke tel gaat er iemand dood.

Na verloop van tijd ben ik ertoe overgegaan de uitvaarten te nummeren, voor het overzicht. Die nummers zijn bij de doden gaan horen. Voor dit boek maakte ik een keuze uit de uitvaarten die ik, al dan niet in het gezelschap van de dichter van dienst, in de afgelopen jaren bezocht. Daarbij heb ik de oorspronkelijke nummering aangehouden. Dat u niet denkt dat er iets niet klopt.

De namen van de overledenen, voorzover ze een naam droegen, heb ik gefictionaliseerd. Dat moest. Het zou zomaar kunnen dat een nabestaande het niet leuk vindt om over een vergeten oom te moeten lezen dat hij eenzaam is begraven. Oom heeft een andere naam gekregen. Het is niet uw oom.

Op een dag kwam er een brief van een mevrouw, die me schreef dat ze op internet ontdekte dat haar oom, die we Sijko Adams zullen noemen, in een verpleeghuis was overleden. Ze had juist in die periode via de burgerlijke stand van de Gemeente Amsterdam een brief met een felicitatiekaart naar hem opgestuurd met de vraag of hij contact met haar wilde. En nu had ze oom gevonden, op mijn weblog, via internet. En of ik meer over oom kon vertellen.

Veel meer dan ik op mijn weblog geschreven had, wist ik niet. Ik verwees haar naar de Sociale Dienst, waar het dossier van haar oom berust. Mevrouw zal zelf contact met het verpleeghuis hebben gezocht. Een paar dagen later kwam er een bericht van het verpleeghuis, dat sprak van een flagrante schending van de privacywetgeving. Op mijn weblog stond immers te lezen, dat oom door het maatschappelijk werk van het verpleeghuis ter bewindvoering was aangemeld bij de Dienst, en dat mag niemand weten, vond het maatschappelijk werk. Juridische stappen zouden volgen.

We willen geen moeilijkheden, en zeker geen juridische, met niemand. In overleg met de Dienst besloot ik het weblog-archief onleesbaar te maken. Wie zoekt, zal daarin niets vinden. Uiteindelijk heeft in dit boek iedereen een andere naam gekregen. De later toegevoegde verslagen, die nog wel op het weblog te vinden zijn, ondergingen dezelfde bewerking. Uitsluitend met initialen werken leek geen alternatief. Initialen bewaren we voor hen, die van een misdrijf worden verdacht. In de dood zijn we allemaal onschuldig. En als we voor de hoogste rechter komen te staan, zal die ons uit talloos veel miljoenen wel herkennen. Toch blijft het iets magers houden dat deze mensen zelfs in de dood niet mogen bestaan, onzichtbaar moeten blijven. Fictionaliseren, terwijl er niets fictieel aan is: was het maar waar. Naamloos komen wij ter wereld.